

חבל נחלתו

סימן ט

ביטול חמץ ע"י שליח

שאלה

האם ניתן לבטל חמץ ע"י שליח?

השאלה נשאלת הרבה בדורנו, כאשר הורים אינם יודעים כלל מהו ביטול חמץ, וילדיהם החוזרים בתשובה רוצים לזכות את הוריהם ולהשבית את חמצם.

תשובה

א. פסק הטור (או"ח סי' תלד): "ושלוחו יכול לבטל".

וכתב הבית יוסף (שם אות ד): "ושלוחו יכול לבטל. כן כתב הרב המגיד בפרק ב' (ה"ב) בשם בעל הניטור (ח"ב הל' ביעור חמץ קכ:). וכן כתב גם כן הר"ן בפרק קמא דפסחים (ג: סוף דבור ראשון) ושיש אומרים דכיון דביטול מתורת הפקר נגעו בה שליח לא מצי מבטל שהרי אם אמר אדם לחבירו הפקר אתה נכסי אין בכך כלום עד כאן. ולי (=מרן הב"י) נראה דאף על גב דביטול מדין הפקר נגעו בו שפיר יכול לבטל על ידי שליח משום דכיון דחמץ אינו ברשותו של אדם אלא שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו בגלוי דעתא דלא ניחא ליה דלהוי ליה זכותא בגויה כלל סגי. אי נמי דטעמא דבהפקר לא מהני שליחות היינו משום

דהפקר יש לו דין נדר כדמוכח בפרק קמא דנדרים (ז.) וכדכתב הרמב"ם בהלכות נדרים (פ"ב ה"ד) וכיון דדין נדר יש לו משום הכי לא מהני ביה שליחות שהאומר לחבירו קבל עליך נדר זה בשליחותי שאהא אסור בו אינו כלום, אבל ביטול שאינו ענין לנדר שפיר מהני ביה שליחות".

היינו, היסוד להגדרת הדין הוא היחס שבין בעל החמץ לחמצו ופעולת הביטול. האם יש לראות את הביטול ככל פעולה קניינית או כפעולה מיוחדת. כמו"כ החמץ עתיד לצאת מרשותו של האדם משש שעות ולמעלה בער"פ. ומתוך כך האם ישנה יכולת להעביר זאת לאחר. ישנן דעות שכיון שביעור חמץ הוא ע"י הפקר, והפקר לא ניתן להיעשות ע"י שליח ה"ה ביטול החמץ.

הב"י עצמו חולק וסובר שאין פעולת הביטול דומה להפקר משום שהחמץ בער"פ לאחר שש שעות יצא מרשותו, וע"כ בגילוי דעת בלבד די להוציאו מרשותו¹, ובמינוי אחר כשלוחו מספיק. וכן אין להשוות בין ביטול חמץ להפקר שהרי הפקר הוא כנדר, אבל ביטול אינו כנדר.

וכך פסק בשולחן ערוך (או"ח סי' תלד

1. לכאורה אחרי זמן איסורו אי אפשר לבטלו, וא"כ אין מכאן ראייה שהרי כשאינו ברשותו גם לא יכול לבטלו? וצ"ל שהב"י הביא ראייה שגדר ביטול אינו כהפקר דוקא מכאן, שהרי אם ביטול חמץ שווה להפקר מדוע לא ניתן להפקירו? אלא מכאן ראייה שאף לסוברים שביטול מטעם הפקר, הוא שונה מהפקר.
הערת הרה"ג אביגדר נבנצל – רב העיר העתיקה ירושלים: עי' ר"ן דבעינן שהסכימה דעתו לדעת המקום, והיינו קודם שהפקירתו תורה.

חבל נחלתו

מלאה לביטול. ואולי השמטת הראשונים את דעת שבולי הלקט שהובאה לעיל הוא משום שפרשוהו כמהרי"ל. (אם כי דוגמאות המצוות שהביא הן מצוות הנמסרות לגמרי לידי שליח²).

ג. דעת הב"ח שאין לבטל ע"י שליח. ודייק כן אף מהר"ן שהביא דעת החולקים על העיטור ולא השיב על דבריהם. עוד דייק שדעת העיטור כראשונים הסוברים שחמץ אינו משום הפקר אלא משום ביטול³. אבל הסוברים שביטול חמץ משום הפקר אי אפשר לעשותו ע"י שליח. ועוד הביא ראיה מכך שביטול יכול להיות בלב וא"כ אי אפשר להיעשות ע"י שליח.

וכן בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' רט) השיב על הב"י: "שאלה הא דשליח מצי מבטל אי הוי הלכתא?

"תשובה: ב"י (באו"ח ס"ס תל"ד) כתב דלפי דעתו מהני מהטעמים שכתב וכן כתב הטור. ויש לי עליו תשובה חדא דהוה ליה דברים שבלב. ואפי' יצטרך דבור הוה ליה כהיא [גיטין כ"ט] דאמרינן מילי לא מימסרן לשליח. ועוד אי דאמר ליה לך ובטל את חמצי הרי גמר בדעתו לבטלו והרי הוא מבוטל ואם בבא בהרשאה לעשות כל עסקיו – מה שהוא תלוי בדבור אין בידו למסרו לשליח, דהא אין שלוחו יכול לקרות ק"ש או להתפלל בעדו כ"ש דבר המסור ללב". עולה מדבריו שחלק על יכולת מינוי

ס"ד): "שלוחו יכול לבטל. (וכשמבטל שליח צריך שיאמר: חמצו של פלוני יהא בטל וכו') (תשו' מהר"י ברי"ן)..."

ב. פסק בשבולי הלקט (סדר פסח סי' רו): "ועוד כתב אחי שהבודק בבית אחרים מברך על הביעור חמץ ומבטל אחר כך שהרי כמה מצוות אדם נעשה שליח חבירו ומברך עליוהו אנ"ג שאינן שלו כגון חלה ותרומה ונר חנוכה וחולתן לפי ששלוחו של אדם כמותו, וכשמבטל ואומר כל חמירא לא יאמר דאיכא ברשותי שהרי הרשות אינו שלו אלא יאמר כל חמירא דאיכא ברשותיה דפלוני דלא ידע בי' ודלא מבער ליה ליבטל ולהוי (הפקר) כעפרא או יאמר אותו הבודק עם הבעל הבית וילמדוהו לאומרו אות באות או בלשון הקודש או בלשון לעז או בכל לשון שיביין".

בדרכי משה הביא מהמהרי"ל שבעל החמץ יעמוד ליד השליח המבטל את החמץ. ונראה שלפי דעתו אין לבטל ע"י שליח. ודין הביטול כדין ברכת המצוות או ברכת הנאה שמברך עבורו ומוציא אותו י"ח ובעל החמץ יוצא מדין שומע כעונה. עולה לפי"ז שהמהרי"ל לא החשיב את ביטול החמץ כפעולה שאפשר שתיעשה ע"י שליח, אלא הביטול הוא של בעל החמץ והוא צריך לעמוד בצד המבטל אלא שאת האמירה אומר השליח אבל בכך הוא "מוציא" את המבטל, אבל אין לו שליחות

2. כך הביא הב"ח (או"ח סו"ס תרעו): "מצאתי בהגה"ה (הגהות מנהגים לר"א טירנא מנהגי חנוכה אות יח) אדם שהדליק נר חנוכה יכול להדליק לאשה ולברך כגון שעומדת אצלו בשעת הברכה אבל בענין אחר נראה למהר"ח שאין לברך ע"כ. ונ"ל דוקא דבר המוטל על גוף האדם ולא על דבר הנתחייב ברכה. וראיה מחלה ותרומה שהשליח מברך בלא המשלח ע"כ מצאתי". ואח"כ ראיתי שהביא זאת אף במחה"ש.
3. עי' ח'י הרמב"ן על פסחים ד ע"ב.

מדין זכין לאדם שלא בפניו, אלא רק במינוי ברור לשליח.

הגר"א בביאורו הביא ראיה לפסק השו"ע מנדרים (עב ע"ב) שם חלקו ר' יאשיה ור' יונתן אם יכול למנות אפטרופוס להפר נדרי אשתו. ואף ר' יאשיה האוסר בנדרי אשתו היינו מגזה"כ.

ה. הט"ז (ס"ק ו) כתב על דברי השו"ע: "זה דעת הטור והמ"מ והר"ן ובה שסוברין בכ"מ שלוחו של אדם כמותו חוץ מהפרת נדרים ושאלה בבעלים דקראי כתיבי אלא שהר"ן מביא דעת אחרים שסוברים כיון שהביטול משום הפקר נגעו בה ושליח לא מצי מפקר ע"ש בב"י ולפ"ז אף מ"ש באשתו נמי לדיע' זו לא מצי לבטל ע"י אשתו דהא בודאי אף אשתו אינה יכולה להפקיר שלא מדעתו. אלא דנ"ל לדמות זו למ"ש הרא"ש בקידושין פ"ק דאם קידש אשה בגזל שלה מקודשת מפני שמסתמא רוצה אשה שיהיו המעות לו במתנה כדי שיהיו הקידושין תופסין ע"ש באריכות. וא"כ ה"ה הכא נמי אמרינן דכיון שרוצה להפקיע את עצמו מידי איסור חמץ **מסתמא נתן את החמץ שלו במתני' לשליח שלו כדי שיוכל לבטל ולפ"ז א"צ השליח לומר חמצו של פלוני דמסתמא הוא נתנה לו במתנה**⁴ ונ"ל עוד דכיון שהבעה"ב רוצה לעשות שליח לדבר מצוה כזו וכי בשופטני עסקינן שלא יעשה

השליח אף לדעה שביטול אינו מצד הפקר. וטעמו שהם מילי ודברים שבלב שאינם יכולים להימסר לשליח. ואפילו הרשאה לא תועיל מפני שהביטול כמצוה שבגופו שאינו יכול לעשותם ע"י שליח.

ד. בשערי תשובה (או"ח סי' תלד ס"ק ח) הביא: "אינו – עבה"ט ועיין הלק"ט סי' רט שמפקפק בביטול ע"י שליח. ובמור וקציעה כתב דאשתו בלי רשות עדיפא משליח ברשות, ובמחז"ב הביא בשם הרמ"ע באלפסי זוטא שדעתו דגבי חמץ מהני ביטול ע"י שליח כיון דאינו ברשותו כ' בגלוי מלתא סגי, וגם דבע"ה זכות הוא לו ואע"ג דשלא מדעתו אינו מבטל, מכל מקום על ידי שליחות ומדעתו יכול לבטל וע"ש וכ"כ בפ"מ בפתיחה מי שבא לו חמץ בדרך וישראל שהיה שם בטלו לא אמרינן בזה זכין כ' וע"ש עוד במחז"ב בשם הרמ"ע דאשתו ובניו שיש להם רשות לאכול משלו מסתברא שיש להם רשות לבטלו ומשוו נמי שליח ודוקא שהם גדולים דבני מעבד מצוה ניהו עכ"ל".

תחילת דבריו היא כפי שהבאנו לעיל, והוסיף מדברי הרמ"ע באלפסי זוטא כפי שמובאים במחזיק ברכה לרב חיד"א שביטול חמץ עדיף מהפקר וע"כ בגילוי דעת בעלמא סגי (כדברי הבי"י שהובאו לעיל), ואעפ"כ אין אדם יכול לבטל את של חבירו

4. המגן אברהם (ס"ק ט) כתב: "שלוחו – פי' שצוהו לבטל אבל כשצוהו לבדוק אין יכול לבטל. ובד"מ כתוב בשם מהר"ל שצריך שיעמוד אצלו וכמ"ש סוף סי' תרע"ו וב"ח פסק דאין לבטל ע"י שליח". עולה מדבריו שאע"ג שניחא לבעל החמץ שיבוטל חמצו אין השליח יכול לבטלו אם לא נשתלח לכך. ואילו בשליחות אחרות אין הדבר כן כגון בתרומה. ונלענ"ד שהשאלה תלויה בדרך הבנת גילוי הדעת שנוח לו בביטול החמץ. לפי הט"ז והחק יעקב שמבינים שהחמץ הועבר לבעלות המבטל לצורך הביטול יכול לעשות זאת אף ללא מינוי מפורש. לעומת זאת לדעת המג"א צריך מינוי מפני שהחמץ ברשות בעליו ולא ברשות המבטל. ועי' להלן בדברי הברכ"י.

חבל נחלתו

כשעשה שליח ע"ז **ובלא שליחות אין יכול לבטל חמצו של חברו אף היכא דזכות הוא לו** כגון שהוא בדרך ושכח לבטל נפמ"ג בפתיחה].

ו. נעיין עתה ביסודות הדין מדוע אין אדם יכול לבטל חמצו ע"י שליח למ"ד ביטול חמץ משום הפקר.

כתב רבי עקיבא איגר בחידושו על גיטין (לב ע"א): "זיעוין בר"ן פ"ק דפסחים שכ' דביטול חמץ דהוא מתורת הפקר א"י לבטל ע"י שליח שהרי אם אמר לחברו הפקר נכסיי אין בכך כלום. ולא זכיתי להבין איך פשוט לו להר"ן דלא מהני הפקר ע"י שליח דאמאי לא. וחשבתי לומר דהוי מדין מיילי לא מימסרן. אבל באמת הא בררנו מסוגיין דיכול לבטל (=גט) ע"י שליח. וגם מהפרת נדרים מוכח דכה"ג מהני שליח. אצ"כ מצאתי בס' בית מאיר בעזה"י (בסי' קכ ס"ד) שהביא דברי הר"ן הנ"ל והניחם בקושיא. וגם הביא דברי המהרי"ט (ח"א סימן קכז) דא"י להקדיש ע"י שליח משום דהוי מיילי וסתר זה מדין הפרת נדרים ע"י שליח. ובאמת גם מסוגיין דביטול הגט ע"י שליח נסתר דברי מהרי"ט. (הג"ה ועי' ח' כתובות דף ע', אות כ"ד).

"וביותר שהגוף הדין לענ"ד היא סוגיא ערוכה תמורה (דף י) אמר רבא דשווי שליח לאקדושי. הרי להדיא דאפשר להקדיש ע"י שליח⁵, והרי רבא בעצמו ס"ל לעיל (דף כט ע"א) דמיילי לא מימסרן לשליח ואעפ"כ ס"ל דיכול להקדיש ע"י שליח. אמנם במה

מצוה כזו בעצמו אלא דבסתמא ה"י לו זה בהכרח דהיינו מפרש בשיירא וירא שלא יבא בתוך הפסח וישכח לבטל קודם הפסח ולכן עשה שליח ולכן יש לסמוך אמקילין".

הט"ז משנה את הבנת דעתו של הב"י. הסיבה שבגילוי דעת בעלמא יכול חברו להפקיר הוא מטעם שגילוי הדעת מלמד שזיכה לחבירו את נכסיו כדי שיוכל לבטל את החמץ. ועל כן אי"צ לומר חמצו של פלוני משום שקיבל במתנה את החמץ.

וכן בחק יעקב (ס"ק יד) כתב: "היינו כיון שלא זיכה נכסיו לשלוחו לכך לא יכול להפקירו, אם כן הכא אמרינן מסתמא ניחא ליה וזיכה לשלוחו חמצו כדי שיוכל להפקירו ולבטלו". וכן כתב במחה"ש, אולם הוסיף: "ועדיין לא ידעתי במה זכה השליח באותו חמץ כיון שלא עשה שום קניין".

עכ"פ מאחרונים אלו עולה ששליחות מועילה למשלח.

וכן פסק המשנה ברורה (סי' תלד ס"ק טו): "דאע"ג דבטול הוא מטעם הפקר והאומר לחבירו לך והפקר נכסיי אין בכך כלום עד שיפקירם הוא בעצמו הכא לענין חמץ יש להקל שהרי החמץ בשעה שעובר עליו בבל יראה ובל ימצא אינו שלו שהרי אסור בהנאה, אלא שהתורה העמידו ברשותו לענין שיעבור עליו, לפיכך בגילוי דעת בלבד שהוא מגלה דעתו דלא ניחא ליה דליהוי ליה זכותא כלל בגויה סגי ויש מחמירין בזה ובשעת הדחק יש להקל דרוב הפוסקים הסכימו לדעת המחבר ומ"מ כ"ז דוקא

5. לענ"ד אין בכך ראייה מכרעת שכן בציבור הוא ודאי אחד מן הציבור לו שייכת הבהמה, וכן בשותפים אפשר שהוא אחד מן השותפים. אבל בביטול השאלה היא בשליחות ללא שותפות (לפחות לחלק מן הדעות).

לחבירו צא והקדיש שור אחד משוורי אין בו דין הקדש דמילי ניהו וקו"ל דמילי לא ממסרן לשליח אף במתנה דקיימא לן כשמואל בדיני דאמר מתנה הרי היא כגט כדאמרינן בפ' התקבל, ומיהו תרומה חשיבא מעשה אף על גב דפרכינן בפרק האישי מקדש מה לתרומה שכן ישנה במחשבה פירוש שנותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר מכל מקום מחשבת תרומה חשיבא כמעשה וכן מוכח בפרק האומר אהא דאמרינן מעשה מוציא מיד מחשבה מחשבה אינו מוציא לא מיד מעשה ולא מיד מחשבה, ופרכינן מיד מחשבה מיהת תיפוק, והקשו בתוספות לפרוך נמי גבי תרומה לעיל לרבי יוחנן דאמר אם עד שלא תרם בטל אין תרומתו תרומה אבל אם משתתם בטל תרומתו תרומה אפילו תרם השליח במחשבה, ויש לומר דמחשבת תרומה היה יודע דכמעשה דמי דכתיב ונחשב לכם תרומתכם והייא כאילו תרם בידיים עד כאן לשונם. אבל דבור של הקדש מילי ניהו ולא ממסרן לשליח.

וכאמור דברי המהרי"ט הם המקור לכך שאין אדם יכול לעשות שליח לביטול חמץ.

ז. אולם בערוך השולחן (או"ח סי' תלד ס"ט) פסק שמשלח יכול למסור מילי לשליח. וכך כתב: "פסקו הטור והש"ע שיכול לעשות שליח לבטל חמצו וכן פסקו כמה מהפוסקים וכשם שעושה שליח לבדיקה כמו

שראיתי בספר בית מאיר הנ"ל בתחילת דבריו שפקפק על דינא דמהרי"ט הנ"ל דמפירש"י נראה דגריעותא דמילי אך שלא יוכל השליח למנות אחר תחתיו אבל השליח עצמו מהני במילי דהרי גט ומתנה גופא נמי אינו אלא ע"י מילי והם כותבים ונותנים עכ"ל. ולענ"ד כבר כתבנו דזהו ניחא למ"ד אומר אמרו כשר **אבל למ"ד אומר אמרו פסול** א"א לומר דהגריעותא רק דא"א למנות שליח אחר תחתיו דהא מה שאומר לסופר כתוב אינו ממנה הסופר תחתיו אלא דבצוואת הבעל אומר לו כתוב וזהו בעצמו שליחות הראשון שיעשה הסופר שליח במקומו של הבעל ושליחות הסופר מהבעל נעשה ע"י שליח זה ולדבר זה עושהו הבעל שליח שבשליחותו יאמר לסופר כתוב. **אע"כ דא"י לעשות שליח כלל למילי**. ומה דהביא הב"מ ראייה מגט לכתוב ומתנה גופא. במחכ"ת אינו, דאף שהבעל אינו מוסר דבר להשליח רק מצוהו לכתוב או ליתן גט מ"מ מצוהו לעשות מעשה. אבל אם מצוהו לעשות מילי בעלמא לא מהני.

רעק"א נוקט שלדעה שלא ניתן לעשות שליח לבטל חמץ הטעם משום שלא ניתן למנות שליח לדיבור בלבד ללא מעשה⁶.

וכן עולה משו"ת מהרי"ט (ח"א סי' קכז) שכתב: "ותו דדוקא לתרומה הוא דאתרבי שליחות מאתם גם אתם כדאמרינן בריש האישי מקדש אבל להקדש אין בו דין שליחות, שנראה לי הדברים שאם אמר אדם

6. בתפא"י על המשנה (גיטין סופ"ו, בועז) הביא שתי דעות בענין מילי לא מימסרן לשליח. דעת רש"י שאם המשלח מוסר משהו מוחשי הקשור לשליחות לשליח הרי מילי מיסרן והוא יכול לעשות שליח במקומו, ולעומתו את דעת המרדכי שמילי מימסרן לשליח כאשר נמסר לו גמר מעשה השליחות וע"כ הוא יכול להעביר זאת לשליח אחר. (וכתב שהובאו שתי הדעות באה"ע סי' לה ס"ו וסי' לז ס"ה) אולם לא כתב האם המניעות הנ"ל חלות אף על המשלח.

חבל נחלתו

כן לביטול ואע"ג דהוי דיבור בעלמא אין זה מילי דלא מימסרא לשליח דזהו כשענושה שליח למסור הדברים לשליח אחר, אבל להשליח עצמו יכול לעשות אפילו לדברים ונ"ע גיטין כ"ט.]. ולפ"ז לומר לראובן שיעשה בשמו שליח לשמעון לבטל אין ביכולת דזהו מילי דלא מימסרא לשליח".

וכן בשו"ת שיבת ציון (סי' צה) חולק על טעמו של רעק"א וסובר שדוקא שליח אינו יכול להעביר לשליח אחר, אבל משלח יכול למנות אף למילי, והחסרון למ"ד ביטול הוא הפקר משום שהפקר כנדר ודוקא נדר אין יכול לעשות ע"י שליח. וז"ל הגאון ר' שמואל בן הנודע ביהודה: "אמנם ראיתי בר"ן ז"ל בפ"ק דמסכת פסחים דמביא חולקים על בעל העיטור שכתב דיכול לעשות שליח לבטל חמצו (עיי' בב"י ובש"ע אר"ח סימן תל"ד) וכתב הר"ן דאחרים חולקים דכיון דביטול הוא מתורת הפקר ודאי לא מצי שליח לבטל שהרי אם אדם אומר לחבירו הפקר את נכסי אין בכך כלום עכ"ל הר"ן ע"ש, ויש מי שמפרש את דברי הר"ן ז"ל דכוונתו במה שכתב שאין שליחות להפקר מטעם דהוי מילי ולא נמסר לשליח ולפ"ז יהיה להרב מהרי"ט ז"ל סיוע מהר"ן ז"ל, אמנם זה הוא טעות ומעולם לא עלה זה על דעת הר"ן ז"ל דאם כך הוא כוננת הר"ן ז"ל קשה למאי צריך להקדים דביטול חמץ הוא מטעם הפקר הא אפי' אם ביטול חמץ לאו מטעם הפקר אפ"ה לא מצי לעשות שליח לבטל חמצו דהא עכ"פ הביטול הוא מילי ולא מימסרן לשליח!! א"ו דכוונה אחרת הוא בדברי הר"ן דהואיל וביטול הוא מטעם הפקר ועיקר דין הפקר הוא מטעם נדר כמ"ש הרמב"ם בפ"ב מהל' נדרים ה' י"ד וגבי נדר ס"ל להר"ן ז"ל דאינו יכול לעשות

שליח לנדרים כמו שהבאתי בתשובה שם דעת התוס' במסכת נזיר דף י"א ע"א ד"ה דהוי, ודעת הרמב"ן בחדושי' למסכת ב"ב דף קכ"ו ע"ב הביאו אאמ"ר הגאון זצ"ל בס' צל"ח למסכת ברכות דף כ"א ע"ב ע"ש, וא"כ שפיר תלה הר"ן ז"ל דאין יכול לעשות שליח לבטל חמצו מטעם דביטול הוא משום הפקר, והפקר הוא משום נדר, אבל אי לאו הך טעמא היה יכול לעשות שליח לבטל חמצו דאף שהביטול הוא רק מילי הוה מימסרן לשליח מיד המשלח עצמו כנ"ל, ועיי' בב"י באר"ח סימן תל"ד כתב בהדיא לפרש טעם מי שסובר דלא יכול לעשות שליח לבטל חמצו הואיל וביטול הוא מטעם הפקר והפקר הוא מדין נדר וכשם שאינו יכול לעשות שליח לנדר כן לא יכול לעשות שליח להפקר, ע"ש ודוק, ותו לא מיד"י".

ח. בברכי יוסף (אר"ח סי' תלד) הסתפק במקרה של עני ועשיר בבית אחד והעשיר עקב טרדותיו לא יכל לבטל ונזכר בכך רק לאחר חצות היום. ובא העני וביטל חמצו של עשיר בזמן הראוי כדי שלא יעבור באיסורי חמץ. הרב חיד"א מביא את מחלוקת האחרונים האם משלח יכול למנות שליח למילי. ומביא את המהרי"ט ומהריק"ש שסברו שאין יכול, וכנגדם את ס' בתי כהונה (חלק בית ועד סי' כד) ומחנה אפרים (שלוחין סי' ז) שחלקו עליהם. ולאחר שמביא את הראיות לשני הצדדים מסכם: "נחזור על הראשונות דהא מילתא אם שליח יכול לבטל הוא פלוגתא דרבוואתא, ומאחר שכן בנ"ד דשמעון מעצמו עמד וביטל חמצו של ראובן, לא עשה כלום, כיון דמגרמיה עבד. וכי תימא דהרי כתב מרן בטעם ראשון דאע"ג דביטול מטעם הפקר נגעו בו, הכא בגלוי דעת סגי. וא"כ הכא

מפורש בשבת קמ"ח ע"ב דא"י והתני ר' אושעניא הולך אדם אצל רועה הרגיל אצלו ונותן לו טלה לפסחו ומקדישו ויוצא בו התם נמי כיון דרגיל אצלו אקדושי מקדיש לי מעיקרא והא מקדיש קתני הקדש עילוי מדרבנן ופירש"י ז"ל אקדושי מקדיש לי רועה מע"ש שהרי יודע שזה סומך עליו ואח"כ ד"ה עילוי מעלה בעלמא שיקדישו בעלים עכ"ל והוא תימה רבה על המהרי"ט והאחרונים המדברים בזה שהעלימו עין מתלמוד ערוך ומבואר כזה, והיא הערה חזקה ומבוררת יותר ממה שהערותי אז כעין זה מסוגי' דהאומר לעבדו, וצע"ג.

ט. וכך כתב בשו"ת פסקי עוזיאל

(בשאלות הזמן סי' נח):

"נקטינן מהאמור דכל מצוות הצריכות כוונה אין דין שליחות נוהגת בהם, וכן הוא דעת הב"ח (או"ח סי' תל"ד) שכתב ע"ד מרן הב"י שהתיר לעשות שליח לבטול החמץ, היאך אפשר לומר שלוחו של אדם כמותו בדבר התלוי במחשבת הלב? דהא תניא בספרי: ולא יראה לך שאור בטל בלבך. ומשמע בלבך הוא דצריך ולא בלב שלוחו? ע"כ, ולכאורה דבריו תמוהים שהלא מסו' דקדושין (מב ע"ב) מוכח להיפך שדבר התלוי במחשבה מסתברא יותר ששליחות נוהגת בו, וכמ"ש משום דאיכא למפרך שכן ישנה במחשבה, אם לא שנאמר שהב"ח לשיטתיה אזיל שהכריע כדעת ר"ת ודעימיה שבטול חמץ הוא מדין הפקר, וצריך שיפקיר בדבור, אלא שבחמץ נוסף עוד הצרך לבטל גם בלב, כלומר שאין המצוה מתקיימת במעשה הפקר לבד אם לא יצורף אליה גם הבטול שבלב, ומטעם זה אינו דומה לתרומה, שמחשבה לבדה קובעת התרומה ומוציאה ידי חובה, והלכך מקשה שפיר כיון שבביטול

דראובן כבר התחיל במצות בדיקה, וכל השנים הוא מבטל בגילוי דעת זה, דהא שתא הכא גלה דעתו לקיים מצותו מהני וביטול שמעון יועיל. הא לאו מילתא היא, חדא דאף בשוייה שליח הא איכא פלוגתא דלא ליהני השליחות, וק"ו בלא עשאו שליח. והא דכתב מרן להקל בגילוי דעת, כבר הרב ב"ח כתב על דברי מרן דאדרבא כיון דהקלו בכמה עניינים אין לנו להקל יותר דלישוי שליח. והגם דבהא פשטה הוראה כדעת מרן לשויי שליח, מ"מ הבו דלא לוסיף עלה, דדוקא בעשאו שליח סמכינן על העטור והטור והרשב"ץ ומרן וסיעתם. אבל בלא עשאו שליח לא. ואעיקרא ולמנות שליח לבטל לכתחילה, האיש הירא יחוש לדעת האומרים שאינו יכול לבטל ע"י שלוחו. כי מצאתי להרב החסיד מהר"ם די לונזאנו בכתבת ידו ממש שכתב: כתב הר"ם הנרבוני כי לדעת כל המפרשים אין אדם יכול לבטל חמץ חבירו בשליחותו, עכ"ל. הא למדת דרבים ברבואתא קמאי ס"ל דשליח לא מצי מבטל". ומוסיף עוד טעמים מצד המקרה שהיה לפניו שביטול העני לא הועיל כלל.

וכן כתב בקצרה בשו"ת חתם סופר (ח"א או"ח סי' פד): "ולעשות שליח לאסור שלו ולהזמינו ולהכינו לע"ז נמי ליתא, דאין אדם יכול לומר הקדש ככרי עבורי לגבוה כמ"ש ר"ן פ"ק דפסחים גבי ביטול חמץ ע"י שליח ועיין ט"ז א"ח סי' תל"ד ס"ק ר". וע"ע בשו"ת אחיעזר (ח"ב י"ד סי' לו אות ה).

בשו"ת קול מבשר (ח"ב סי' כח) הביא ראייה למהרי"ט וסיעתו: "בסי' תל"ד מ"ש לענין ביטול חמץ ע"י שליח שהעיר הפמ"ג עפ"ד המהרי"ט דהקדש ל"מ ע"י שליח משום מילי וה"נ... ואני מצאתי אח"כ ש"ס

חבל נחלתו

בטולו (עין טו"ז שם סק"ו) ובאמת דעת הרבה מרביותא הוא שבטול חמץ אינו נעשה ע"י שליח, וכן כתב מרן הזיד"א בברכי יוסף (או"ח סי' תל"ד) כתב הר"ם הנרבוני כי לדעת כל המפרשים אין אדם יכול לבטל חמץ חברו בשליחותו ע"כ.

"הא למדת שבטול חמץ אנפי שאינה מצוה הכרחית ולא תכליתית, שהרי אם אין לו חמץ אינו חייב לקנות כדי לקיים מצות בטול, והוא הכשר מצוה כדי שלא לעבור בבל יראה, או שמא יאכלנו, וגם היא מצוה שבגופו ולא מצוה שעל גופו, בכל זאת אין שליחות מועלת בו משום שהוא דבר הצריך כוונה, וכוונת הלב אינה נעשית ע"י שליח. מינה נדון לחליצה שאין כוונת ההיתר נעשית ע"י השליח, וממילא אין השליחות מועלת אפילו למעשה החליצה..."

וכן בשו"ת דברי יציב (ח"מ סי' צח אות ד): "ועל ארבעה לו אשיבנו, כי הנה כל מצוה שבתורה מורכבת משני חלקים, א) עצם העשיה ככל פעולות ועשיות שבעולם, ב) תוכן ואיכות המצוה, וכגון כוונה למ"ד מצוות צריכות כוונה וכיו"ב. והנה על חלק הב' לא חל ענין שליחות, וכמ"ש [הב"ח או"ח סי' תל"ד בד"ה ושלוחו] לענין ביטול חמץ דלא מהני על ידי שליח כיון דביטול תלוי בלב ולא שייך שליחות על המחשבה עיי"ש באריכות".

וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ב ח"מ סי' ה אות ב).

מסקנה

כיון שהמחלוקת גדולה מן הראוי שלא להסתמך על ביטול חמץ ע"י שליח, אא"כ בשעת הדחק ובמינוי מפורש. ובדאי שאין אומרים בו זכין לאדם שלא בפניו.

חמץ דרושה כוונת הלב, לתכלית הבטול אינה ניתרת בשליחות.

"ובתשובת הלק"ט (ח"ב סי' ר"ט) כ' ע"ד מרן הב"י הנ"ל: ויש לי עליו תשובה, חדא דהוי ליה דברים שבלב, ואפילו יצטרך דבור, הוי ליה כהיא שאמרו: מיילי לא ממסרן לשליח, ועוד אי דאמר ליה: לך ובטל את חמצי הרי גמר בדעתו לבטל והרי הוא מבוטל, ואם בבא בהרשאה לעשות כל עסקיו, מה שהוא תלוי בדבור אין בידו למוסרו לשליח דהא אין שלוחו יכול לקרוא ק"ש או להתפלל בעדו כשהדבר מסור ללב ע"כ. ויש לעמוד על דברי הלק"ט במ"ש, אי דאמר לו: לך ובטל חמצי הרי הוא מבוטל, שלפי מה שהתבאר שבטול מדין הפקר נגעו בו אין הבטול מתקיים במחשבה לבד אלא צריך שיפקיר בדבורו וכשאמר לשליח לך ובטל אדרבה גלה דעתו שאינו רוצה בבטול חמצו עד שיבטלנו השליח.

"ועכ"פ מדבריו למדנו שכל דבר המסור ללב אינו נעשה ע"י שליח, ואף מרן והטור הסוברים שיכול למנות שליח לבטול החמץ, אינם חולקים בעיקר דינו של הב"ח שאין שליחות מועילה לדברים שבלב, כמו שאינה מועילה שליחות לתפילה אם לא בשומע ועונה (ש"ע או"ח סי' קכ"ה סעיף א') והטעם שמהני שליחות לבטול חמץ הוא, מטעמא דכתב מרן בבית יוסף דחמץ אינו ברשותו ובגלוי מילתא סגי ונעשה כתרומה שנטלת במחשבה והשליח הוא מבטא במעשיו או בדבורו את המחשבה, או שנאמר דמני השליחות לבטול, חשוב כאלו הקנה לו את החמץ, ואמר לו: זכי בחמצי לבטלו, כדין אורכתא במטלטלי (ב"ק ע') שכותב: זיל דון וזכי, ובחמץ אנ"ג דלא כתב לו הכי אנן שהדי שהוא רוצה בהקנאתו כדי שיועיל